

МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИ АСПЕКТИ НА ОТРИЦАТЕЛНОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ БЛАГАТА

Гл. ас. д-р Манол Станин

С понятието благо се обозначават различните видове ценности, които могат да удовлетворяват определени човешки потребности. Във връзка с тази си характеристика те са от голямо значение за пълноценното съществуване на човека и на обществото като цяло.

Делението на благата е с критерии човешките потребности. Различават се два основни вида – материални и нематериални. Първата група служат за удовлетворяване на материалните потребности, втората – за духовните. Правото установява конкретни правила за придобиване, ползване, съхранение и защита на някои от благата. Както посочва Л. Дачев, “Общественият живот, съобразно историческото стъпало на развитие на отделната човешка общност, извежда част от благата като социално значими и ги включва в полето на юридическия диалог.”¹

На правна институционализация подлежат тези от благата, за които е възможно формулирането на система от правила относно придобиването и получаването на полезните им свойства. Този процес е съобразен с разбирането, че “...съществува кръг от блага, които са екзистенциално нужни на всяко човешко общество. Това са благата, които обективно необходимо трябва да се разпределят, за да се постигне социална достатъчност, като се осигурява запазването и съществуването на всяка човешка общност.”²

В количествено отношение е факт многообразието на потребности и съответстващи им блага, а оттук и невъзможността и неспособността на правото да ги обхване в цялост. Първо, защото някои от човешките потребности са приоритет на други нормативни системи, например нравственост, религия и др. На следващо място правното регулиране на удовлетворяването на всяка човешка потребност ще доведе до липсата на предели на правната регламентация. Едновременно с това правото установява и възможност за увреждане на благата при необходимост. Може ли да се говори за правомерно отрицателно въздействие върху тях?

---

¹ Дачев, Л., Юридически дискурс, Р., 2004, с. 176.

² Пак там.

Това е въпрос, който е бил винаги актуален, с оглед на ценността на благата, произтичаща от способността им да удовлетворяват осъзнати значими човешки потребности. Отговорът може да бъде изведен от правната уредба, съдържаща се в редица международноправни документи³. Регулирането на международното право допринася за изработване на единни базови критерии за правомерно увреждане на някои блага. Това от своя страна поставя въпроса за синхронизираното му приложение от вътрешното право.⁴

В изрично посочените от международното и вътрешното право хипотези се предприема осъществяването на отрицателно правомерно въздействие върху благата, обекти на правото. По този начин се цели формирането на негативни изменения в съвкупността от блага – притежание на съответен правен субект. Правно допустими са два вида промяна. При единия се установяват ограничения при усвояването на полезните свойства на определени блага. Втората форма на въздействие води до лишаване от съответни блага. Характерно и за двата случая на увреждане е, че обект на отрицателно въздействие могат да бъдат изрично посочени от правноустановената съвкупност блага на лицата.

Едно от благата, спрямо което най-често е насочена интервенцията, е свободата. Въздействието върху него е допустимо, съгласно разпоредбата на чл. 5, т. 1 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (КЗПЧОС), само в съответствие с процедури, предвидени от закона, и при наличието на изрично изброените в разпоредбата случаи. Първата посочена хипотеза е по силата на присъда, постановена от компетентен съд. Според разпоредбата на чл. 5, т. 1 б) от КЗПЧОС е допустимо отрицателно въздействие върху благото свобода на едно лице, когато не изпълнява законно съдебно решение или когато следва да бъде осигурено

---

³ Всеобща декларация за правата на човека, 1948 г.; Международен пакт за икономическите, социалните и културните права, 1948 г.; Международен пакт за гражданските и политическите права, 1966 г.; Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи, 1950 г.; Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода, 13.05.1977 г., издадени в Сборник международни документи, С. 1992 г.; Правила на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до младежката престъпност, приети на 29.11.1985 г. с Резолюция 40/33 на Общото събрание на ООН и др.

⁴ Чл. 4 от Международен пакт за икономическите, социалните и културните права, 1966 г.: “Държавите – страни по този пакт, признават, че при ползването на правата, предоставени от държавата съгласно този пакт, същата държава може да налага на тези права само такива ограничения, които са предвидени със закон, и то дотолкова, доколкото това е съвместимо с естеството на тези права, и единствено с цел да се поощри общото благосъстояние в едно демократично общество.”

изпълнението на предвидено в закон задължение. Начинът на формулиране на този текст сякаш предполага редица възможности за произволна намеса от страна на компетентните държавни органи при упражняването на правото на свобода.

С оглед на защитата на свободата е произнасянето на Европейската комисия по правата на човека в Доклад от 18.03.1981 г. и 08.05.1987 г.⁵, в който се обръща внимание на тълкуването на разглежданата разпоредба. В съдържанието на разпоредбата на чл. 5, т. 1 с) са посочени три основания, при които е допустима интервенция спрямо свободата на лице. Съгласно формулировката на текста към законен арест или лишаване от свобода се пристъпва с цел: 1) осигуряване на явяването на лице пред законово посочена институция при наличието на подозрение за предстоящо извършване на престъпление; 2) предотвратяване на предстоящо престъпление; 3) предотвратяване на укриване на лицето, извършило престъпление. Наличието на една от тези цели е достатъчно за предприемане на съответните мерки.

Конвенцията допуска въздействие върху свободата и на непълнолетни лица, за да се постигне надзор с възпитателна цел или явяването му пред посочена в закон институция – чл. 5, т. 1 d). Оправдано е също така прилагането на изключения от общата забрана за лишаване от свобода в следните случаи: 1) за предотвратяване на разпространението на инфекциозни заболявания спрямо лица вирусоносители; 2) от изключението са обхванати и душевноболни лица, алкохолици, наркомани или скитници – чл. 5, т. 1, е). За правилното прилагане на тази разпоредба е необходимо прецизирането на значението на словесните обозначения за съответните лица. Необходимо е изработването на точни критерии за всеки конкретен случай.⁶ Изключението по чл. 5, т. 1 f) е насочено спрямо лице, което

---

⁵ Според съдържанието на Доклад от 18.03.1981 г. на Европейската комисия по правата на човека "...самото съществуване на неизпълнено задължение не е достатъчно, за да оправдае ареста или лишаването от свобода. Трябва да има особени обстоятелства, които налагат използването на задържането, като средство да се осигури изпълнението на задължението." Цитирано по П. ван Дайк, Г. Й. Х. Хуув, Европейската конвенция за правата на човека – теория и практика, С., 2000, с. 329.

⁶ При изясняването на термина "душевноболно лице" следва да се има предвид наличието на минимум три условия: 1) да бъде доказано със сигурност, че лицето е душевноболно; 2) характерът или степента на душевното разстройство да бъдат такива, че да оправдават лишаването от свобода и 3) продължаването на задържането е основателно, само ако разстройството продължава. Цит. по П. ван Дайк, Г. Й. Х. Хуув, Европейската конвенция за правата на човека – теория и практика, С., 2000, с. 335.

предстои да премине незаконно държавната граница на съответна държава, и в случаите на депортиране или екстрадиция.

На основание разпоредбата на чл. 196а от НК за кражба в особено големи размери, представляваща особено тежък случай, наказанието е лишаване от свобода или конфискация на цялото или на част от имуществото на виновния. Многообразието от правни норми с подобна насоченост се допълва от Минималните стандарти за третиране на лишените от свобода, ето защо в чл. 58 се посочва: "Причина и основание за осъждането на лишаване от свобода е защитата на обществото и предотвратяването на заплашващите обществото престъпления. Тази цел може да бъде постигната, само ако след излежаването на присъдата и след възвръщането към нормален живот в обществото правонарушителят се окаже не само готов, но и способен да се подчинява на законите и да се издържа."

Отрицателно въздействие върху това благо е правно допустимо и по отношение на друга група лица. Правният термин за словесното им обозначаване е непълнолетни. В разпоредбата на чл. 19 от Правила на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до младежката престъпност (Пекински правила), е посочено, че лишаването от свобода на тези лица трябва да се разглежда като крайна наказателна мярка и за възможно най-кратък срок. В направения коментар към посочената разпоредба това изискване е мотивирано с цел избягването на отрицателните резултати от лишаването от свобода и отделянето от обичайната среда, които са много по-тежки за непълнолетните, отколкото за възрастните.

Във вътрешното и международното право е установена и възможността за допълнително отрицателно въздействие върху благата обекти на правото. Към него се пристъпва при извършени дисциплинарни нарушения по време на изтърпяването на наказанието лишаване от свобода, т.е. при вече осъществена интервенция върху това благо.

Съгласно разпоредбата на чл. 29 от Минималните стандарти за третиране на лишените от свобода (МСТЛС), задължително със закон или разпореждане на административен орган следва да се регламентират точно признаците на поведението, което представлява дисциплинарно нарушение. Следващ акцент е определяне на точната нормативна зависимост между вида на наказанието и продължителността, за която може да бъде наложено. В настоящия случай това е допълнителното отрицателно въздействие върху свободата на лицето, извършило дисциплинарно нарушение. На последно място трябва да бъде изрично посочен органът, компетентен

да определи и наложи наказанието. При определяне на степента на отрицателно въздействие върху обекта компетентните органи задължително се съобразяват с възможността за нуждата от евентуална допълнителна интервенция. В контекста на казаното това е особено важно при изтърпяването на наказанието лишаване от свобода. От съществено значение за пристъпване към допълнително отрицателно въздействие е положителното становище на лекар. Той трябва писмено да потвърди, че конкретното лице е в състояние да понесе такова наказание – чл. 32, ал. 1 от МСТЛС. Освен това лекарят е длъжен ежедневно да посещава тези лица с оглед изключване на възможността допълнителното въздействие да повлияе негативно личността на правонарушителя.

Следователно отрицателното въздействие и в двете разгледани по-горе форми е насочено към определени полезни свойства на обектите, които с оглед на обстоятелствата губят това си качество, тъй като не са в синхрон с други приоритети на обществото.

Отрицателното въздействие върху благата е свързано с постигането на законово определен резултат. От друга страна “в правния ред целите са свързани с условията. Безусловното определяне на целите е правно недопустимо. Ето защо правото свързва целите с определени условия.”⁷

Наличието на правнорелевантните условия обуславя и необходимостта от отрицателно въздействие. Това обикновено са обстоятелства, които нарушават или поставят в опасност от нарушаване посочени в закона правни отношения и правни връзки.

Важен фактор в процеса на осъществяване на отрицателното въздействие, насочено към постигането на законово определени цели, е точното определяне на степента на въздействие.

Това е свързано и с продължителността на оказване на отрицателно въздействие. Тя е обусловена от два фактора, различни по естеството си и приложими в различни правни ситуации. Първо, когато са обективирани съответни юридически факти (криза, бедствия, епидемия и др.), тогава продължителността е обусловена от периода на съществуване на опасност за обществото. Втората хипотеза обхваща случаите, когато отрицателното въздействие е насочено към конкретно лице и има характер на наказателна мярка. Тогава периодът на негативно въздействие е свързан с постигане на целите на наказанието, посочени в чл. 36, ал. 1 от НК, а именно: 1) да се поправи и превъзпита осъденият към спазване на законите и добрите нрави; 2) да се

---

⁷ Дачев, Л., Цит. съч. с. 217.

въздействия предупредително върху него и да му се отнеме възможността да върши други престъпления и 3) да се въздейства възпитателно и предупредително върху другите членове на обществото.

За постигане на законовата цел степента на отрицателно въздействие следва също да бъде законосъобразна. Тя не може да бъде всяка произволно определена, водеща до постигането на целта, а възможно допустимата с оглед на обстоятелствата. Така се изключва всяко въздействие до степен, която да стопира процеса на усвояване на полезните им свойства, макар и това да води до постигане на законово установената цел.

Съществува обаче правно установена група блага, усвояването на полезните свойства на които не може да бъде повлиявано. Те са посочени в разпоредбите на чл. 28⁸, чл. 29⁹, чл. 31¹⁰, ал. 1, 2, и 3, чл. 32¹¹, ал. 1 и чл. 37¹² от Конституцията на Република България.

Следователно може да бъде обосновано посочването на две групи блага. Първата, по отношение на които е допустимо отрицателно въздействие, и втората, спрямо които то е изключено, сред тях са животът, свободата на съвестта, личният живот и др.

Изясняването на законоустановеността на този тип въздействие налага разглеждането на редица понятия.

Законите са нормативни актове и източници на правото. Дж. Раз разглежда закона като "...нормативен, защото неговата функция е да направлява човешкото поведение и той го направлява по два начина: или чрез постановяването на последиците от дадено поведение по

---

⁸ Чл. 28. Всеки има право на живот. Посегателството върху човешкия живот се наказва като най-тежко престъпление

⁹ Чл. 29, ал. 1. Никой не може да бъде подлаган на мъчение, на жестоко безчовечно или унижаващо отношение, както и на насилствена асимилация.

¹⁰ Чл. 31, ал. 1. Всеки обвинен в престъпление следва да бъде предаден на съдебната власт в законно определения срок. Ал. 2. Никой не може да бъде принуждаван да се признае за виновен, нито да бъде осъден само въз основа на неговото самопризнание. Ал. 3. Обвиняемият се смята за невинен до доказване на противното с влязла в сила присъда.

¹¹ Чл. 32, ал. 1. Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име.

¹² Чл. 37, ал. 1. Свободата на съвестта, свободата на мисълта и изборът на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи са ненакърними. Държавата съдейства за поддържане на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания, както и между вярващи и невярващи.

Ал. 2. Свободата на съвестта и вероизповеданието не може да бъде насочена срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала или срещу правата и свободите на другите граждани.

начин, който представлява стандартен мотив за избягването на такова поведение, или чрез постановяване на последици от дадено поведение, което представлява мотив за възприемането или избягването на такова поведение, в зависимост от желанието на субекта.”¹³

Понятието закон получава следната дефиниция от Т. Колев: “Законът е нормативен акт, приет от висш представителен орган (парламент, у нас – Народно събрание), който урежда основните обществени отношения в четирите сфери на обществения живот – политическата, икономическата, социалната и духовната, поради което притежава висша юридическа сила по отношение на нормативните актове, приемани от изпълнителната и местната власт.”¹⁴

Р. Ташев дава следното определение: “Законът е вид източник на правото, приет от парламента в съответствие с конституцията, представлява основа на модерните демократични държави и съдържа правни норми, регулиращи по траен начин основните обществени отношения.”¹⁵

Както се вижда, законът съдържа правила за поведение с нормативен характер. Те са общозадължителни за всички правни субекти и притежават висша юридическа сила по отношение на подзаконовите нормативни актове. Съдържащите се в законите правни норми имат и други характеристики: “Специфично за тях е, че те са първични, непроизводни от други правни норми, че уреждат по оригинален начин съответните обществени отношения. В това им качество те се характеризират и с това, че са юридическа основа на определени производни правни актове с нормативно съдържание, каквито са например правилниците и наредбите, приемани или издавани от определени държавни или общински органи.”¹⁶

Важността за обществото на това отрицателно въздействие обуславя и необходимостта този процес да бъде регламентиран от представителен орган на законодателната власт.

Във връзка с това се поставят и редица изисквания за начина на формулиране на правните норми, предвиждащи интервенция в правно регламентирания вече процес на задоволяване на определени потребности посредством усвояване на полезните свойства на благата – обекти на правото. Спазването на тези изисквания е постижимо посредством прилагането на постиженията на юридическата техника на

---

¹³ Раз, Дж., Понятие за правна система. С., 2005, с. 164.

¹⁴ Колев, Т., Въведение в правото, С., 2005, с. 49.

¹⁵ Ташев, Р., Обща теория на правото, С., 2004, с. 57.

¹⁶ Спасов, Б., Конституционно право на Р България, част I, С., 2003, с. 109.

формулировка на правните норми. Съгласно разпоредбата на чл. 9, ал. 1 от Закона за нормативните актове “Разпоредбите на нормативните актове се формулират на общоупотребимия български език, кратко, точно и ясно”. За да бъде един закон достъпен, трябва да бъде формулиран достатъчно точно, че да позволи на засегнатите лица, ако е нужно със съответната юридическа помощ да предвидят до степен, обоснована според обстоятелствата, последиците, до които може да доведе едно действие.¹⁷ Освен това “Текстът на закона да не допуска двусмислено тълкуване както по отношение на кръга правни субекти, към които е насочен, така също и по отношение на правните последиствия и обстоятелства, пораждащи тези последици. Точното определение изисква един или друг тип поведение: разрешителен, задължаващ и забраняващ, в съответствие с който се установяват субективни права, задължения и забрани, императивни или диспозитивни норми, указва се ограничен ли е административният орган в своето действие или му е предоставено правото да действа по свое усмотрение (в пълен обем или ограничено).¹⁸

Следователно в правните норми трябва по разбираем за адресатите начин да бъдат посочени условията, при наличието на които се пристъпва към негативно въздействие по усвояването на дадени полезни свойства на съответен правен обект и да бъдат посочени по недвусмислен начин критериите за определянето на степента и продължителността на интервенция. Това означава, че законът като нормативен акт установява нормативна връзка между условията, отрицателното въздействие и благата – обекти на правото, при спазване на изискванията за съответствие с нормите на международното право.

Тази връзка следва да бъде динамична, за да може да се постигне съответствие между правната и фактичката обстановка и приложимата мярка, т.е. прецизиране на степента и начина на въздействие за постигане на законовата цел с оглед на естеството на наличните условия.

Правомерно отрицателно въздействие върху усвояването на полезните свойства на благата – обекти на правото, ще бъде изпълнено, когато е правно институционализирано със закон, синхронизиран с нормите на международното право. Неговото съдържание трябва да обхваща условията, при наличието на които се пристъпва към въздействие, както и целта, която ще бъде постигната. Регламентацията

---

¹⁷ Решение на Европейския съд за защита правата на човека от 25.11.1996 г.

¹⁸ Колев, Т., Теория на правотворческата дейност, С., Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, С., 2006, с. 263.

на процеса се характеризира с императивното посочване на благата върху усвояването на полезните свойства, на които ще се въздейства. Законодателят задължително следва да формулира ясно и точно критериите за определяне на параметрите на допустимо въздействие и начините на осъществяването му.

Успоредно с възможността за интервенция върху благата на определена категория лица във вътрешното и международното право се предвиждат редица гаранции срещу произвол от страна на държавните органи. Това се прави и с оглед на осигуряването на възможност за ефективно упражняване на правото на защита от лица, по отношение на благата на които предстои отрицателно въздействие.

В настоящата статия се акцентира на отрицателното въздействие върху свободата, с оглед на значимостта ѝ за всеки индивид. То може да бъде постигнато по различни начини: задържане под стража, лишаване от свобода и др.

Своеобразна гаранция за защита от произвол е предвиждането на изискването такава мярка да бъде налагана само от съд. На следващо място трябва да се гарантира възможността за обжалване на наложената мярка. Във връзка с това на арестуваното лице следва незабавно да бъде съобщено, така че да може да разбере основанията за ареста, както и обвиненията които му се предявяват. Това ще улесни упражняването на правото му да обжалва.¹⁹ В тези случаи лицето е носител на правото за справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона – чл. 6, т. 1. Освен това за времето на процеса лицето, спрямо което е повдигнато обвинение, се счита за невиновно – чл. 6, т. 2, и има правата по чл. 6, т. 3²⁰.

---

¹⁹ Решение на Европейския съд по правата на човека от 28. 10. 1994 г., Murray, A., 300 – А, р. 31.

²⁰ Чл. 6, т. 3 от Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи:

- а) да бъде незабавно и в подробности информирано за характера и причините за обвинението срещу него на разбираем за него език;
- б) да има достатъчно време и възможност за подготовка на своята защита;
- в) да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор; ако не разполага със средства за заплащане на адвокат, да му бъде предоставена безплатно служебна защита, когато го изискват интересите на правосъдието;
- д) да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите на обвинението и да изисква призоваването и разпитът на свидетелите на защитата да се извършват при същите условия, както на свидетелите на обвинението;
- е) да ползва безплатно услугите на преводач, ако не разбира или не говори езика, използван в Съда.

В заключение следва констатацията, че правото отразява благата, за да регламентира усвояването на полезните им свойства. Това не е единствената последица. Така чрез институционализирането им правото установява възможността за тяхното правомерно увреждане, с оглед на постигането на законово определени цели. Начините, средствата и формите на отрицателно въздействие, както и върху кои блага това е допустимо, са отразени в нормите на вътрешното и международното право. В крайна сметка, всяко посегателство върху тези блага, когато е съответно на тези разпоредби, се определя като законосъобразно и полезно за демократичното общество.